

МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
«ТЭЭЛИНСКАЯ ВЕЧЕРНЯЯ (СМЕННАЯ) ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА»
СЕЛА ТЭЭЛИ МУНИЦИПАЛЬНОГО РАЙОНА
«БАЙ-ТАЙГИНСКИЙ КОЖУУН РЕСПУБЛИКИ ТЫВА»

Рассмотрено
на заседании МО
протокол № 1
«01» 09 2021 г

Принята на
педагогическом совете
Протокол № 1
«08» 08 2021 г

Рабочая программа учебного предмета

Тувинская литература, 10, 12 классы

название учебного курса, для изучения которого написана программа

Сонай Маяна Пугачевевна

Фамилия, имя, отчество, разработчика программы

учитель родного языка и литературы

должность, квалификационная категория

Тээли, 2021

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

10, 11, 12-ги класстарга төрөөн чогаалга ажылчын программада кирген чогаалдарның даңзызын Куулар Д. С болгаш Монгуш А.М.-ның тургусканы “Тыва аас чогаалы болгаш литература”(Кызыл 1994) программазынга даянып тургускан. А амгы үениң негелдезин езугаар ажылчын программаның тургузуун бижиирде, ортумак ниити өөредилгеге хамаарыштыр РФ-тин ФКОС-түн негелделеринге, сорулгаларынга даянып, Е.Т.Чамзырын, М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак оларның парлатканы “Тыва аас чогаалы болгаш литература” (Кызыл, 2012) деп чижек программазын удуртулга кылган.

Төрөөн (тыва) чогаалды өөредириниң сорулгалары

Төрөөн (тыва) чогаалды өөредириниң кол сорулгалары: чаагай үзел-бодалдыг, сагыш-сеткилиниң делегейи делгем, быжыг хамааты туруштуг, чогаалдыкчы арга-шинектиг, бурунгаар көрүштүг, шиңгээткен билиглерин амыдыралга боттандырып билир келир үениң хамаатызын хевирлээринге, ооң сонугалдарын хандыраарынга, сайзырадырынга таарымчалыг байдалдарны тургузары.

Төрөөн (тыва) чогаалды школага өөредириниң сорулгаларын шиитпирлээриниң аргалары: – кижилер-биле эптиг-чөптүг харылзажылганы чорударынга, төрөөн (тыва) болгаш Россияның хөй аймак-сөөк чоннарының база делегей чоннарының чогаалдарын сайгарып өөрениринге төрөөн дылдың үнезин, ооң эгээртинмес байлаан медреселдиг-биле ажыглап өөренирин билиндирери;

– чечен чогаал онзагай уран-чечен делегей дээрзин база уран чүүлдүн бир хевирин деп билиндирип, чечен сөзүглелдин эстетиктиг болгаш мөзү-шынар илередир утказының үнезин билиринче углаары;

– чечен чогаалдың сөзүглелиниң онзагайын, ужур-утказын, бижиттинген аянын, дылының уран чурумалдыг аргаларының тема болгаш идеяны тодарадырынга ужур-дуказын, өске чогаалдар-биле деңнеп сайгарар арга-шинээн сайзырадыры;

– чогаалга хамаарыштыр сайгарылганы уран чүүлдүн өске хевирлери-биле деңнеп сайгарары;

– класска азы бот-тускайлаң номчаан чогаалдарынга хамаарыштыр шүгүмчүлелдиг чүүлдери, үнелелдери логиктиг угап-бодап, шын чугаалап, бижип өөрениринге чаңчыктырары;

– чогаалда чуруттунган амыдыралды бүгү талазындан өөренип көрүп, чогаал маадырларынга, оларның хөделиишкиннеринге хамаарыштыр бодунуң хамаарылгазын, туружун илередип өөренирин хевирлээри;

– бодунуң бодалын чогаал сөзүглелинден алган чижектер-биле бадыткап, бижимел болгаш аас чугаага тода илередири;

– бижимел чугааның хевирлерин (тоожуушкун – бердинген чижекке дүүштүр сөзүглелди тургузары; угаап сайгарары – айтырыгларга 5 бижимел харыы бээри; тодарадып бижири – маадырның характеристиказын тургузары) күүседип өөренири;

– чогаалга дүүшкен чуруктарга даянып азы бодунуң көрүжүбиле сөзүглел чогаадыр арга-шинээн сайзырадыры; – өске чоннарның езу-чаңчылдарын билип, оларга хамаарылгазын этиктиг илередип чаңчыктырары;

– төрөөн болгаш өске-даа чоннарның чогаалдарын номчуп, амыдыралчы билиглерни шингээди ап тура, хостуг үезин шын ажыглап өөренирин хевирлээри. Төрөөн (тыва) чогаал эртеми кижиниң сагыш-сеткил делегейин хевирлээринге хөй талалыг салдарлыг. Ук эртемни өске эртемнер-биле холбаштырып өөредир үстүндө салдырган сорулгаларны чедип алырынга кончуг дээштиг. Төрөөн (тыва) чогаал эртемин өөренириниң предметтиг, метапредметтиг база бот-тускайлаң түңнелдерин тодарадыр.

Төрөөн (тыва) чогаал эртемниң шингээткениниң бот-тускайлаң, метапредметтиг болгаш предметтиг түңнелдери

Бот-тускайлаң түңнелдер

– Чогаал эртеми тыва, орус болгаш делегей чоннарының культурлуг өнчүзүнүн чарылбас кезээ дээрзин медресеп, ук эртемни өөренири чугула дээрзин билири;

– бодун долгандыр турар ниитилелге шын алдынары;

– өг-бүлезинге, ада-чуртунга ынак, оларның мурнунга харыысалгалыг болурун медресеп, бот-хуузунуң хамааты туружун тудуп билири;

– аажы-чаңын, амыдыралчы дуржулгазын бот-тускайлаң шын тодарадып, углап, сайзырадып билири;

– харылзажылга үезинде үзел-бодалын тодаргай, шын илередип, өскелерни дыңнап, оларның бодалдары-биле каттыжып азы каттышпайн тура, ниитиниң корум-чурумунга дүүштүр бодун алдынып билири;

– келир үеде амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандыраынче угланган сорулгаларны тургузуп билири;

– өөренириниң чугулазын база чаа билиглер шингээдирин медреселдии-биле угаап билип турары;

– төрөөн дылынга болгаш чогаалга ынак, аңаа хүндүткелдиг, хумагалыг болуру;

– төрөөн чогаал эртеминге танышкан чогаалдарын сайгарар таварылгада, шингээткен билиглеринге даянып база дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглап, сөс домааның чедингир, чараш болурун чедип алыры;

- бодун долгандыр чараш чүүлдү эскерип билири, сагышсеткилиниң байлак чорууру, үлегерлиг аажы-чаңныг болурунга белени;
- тыва, орус болгаш өске-даа чоннарның янзы-бүрү темаларга бижиттинген чогаалдарын номчуурунга бедик сонургалды;
- өске чоннарның культуразына хүндүткелдиг болуру;
- өөредилге-шинчилел ажилдарына база харылзажылганың янзы-бүрү ажил-чорудулгазын күүседиринге чугула медээлерни (словарь, энциклопедия, Интернет болгаш о.ө.) тып, шилип, ажыглап билири;
- сагыш-хөңнү байлак, кээргээчел, энерелдиг сеткилдиг аажычаңныг болуру, чараш мөзү-шынарга бодун белеткээри.

Метапредметтиг түңнелдер

Өөреникчилерге чогаал эртемин өске эртемнерниң теорияпрактиктиг билиглерин биле холбап өөредири, коммуникативтиг (харылзаа тудуп, чугаалажып билириниң), регулятивтиг (бот-угланыышкынныг), чаа билиглерни угаап шиңгээткениниң түңнелдери.

Өөредилгениң угаап шиңгээдир бүгү талалыг кылдыныгларының түңнелдери:

- сөзүглелде медээлерниң хевирлерин тодарадып билир, кол теманы, ооң иштинде кирген бичии темаларны шын билип турары;
- чогаалдың аймаан, жанрын тодарадып билири;
- номчулганың янзы-бүрү: өөредиглиг, көргүзүглүг, таныжылгалыг хевирлерин ажыглап билири;
- янзы-бүрү хевирлерде бердинген сөзүглелдерден (чүгле сөзүглел, иллюстрациялыг сөзүглел, таблица, схема кирген сөзүглелдер) кол болгаш ийи чергениң медээлерин ылгап билири;
- дыңнап бижиир сөзүглелдер-биле ажылдап билири (кыска, шилилгелиг, долу дээш о.ө.);
- бердинген медээни (сөзүглелди) бир хевирден өске хевирже өскерттип, эдип-чазап, чаартып (план, таблица, схема тургузуп) билири;
- номчаан, өөрөнгөн медээни (сөзүглелди) тодаргай, кызыра, шилилгелиг, чогаадыкчы чугаалап билири;
- справочниктер, словарьлар, энциклопедиялар, өөредилге-шинчилел ажилдары, электроннуг номнар-биле ажылдап билири;
- анализ (өөренип турар чүүлүн сайгарары) болгаш синтез (өөренип турар чүүлүн херек кырында түңнээри) харылзаазын чүүлдештирип билири;
- чылдагаан болгаш түңнел харылзааларны тодарадып билири;
- сайгарылгалыг, даап бодаашкынныг чугааны чорудуп билири.

Харылзажырының бүгү талалыг кылдыныгларының түңнелдери:

– бодунуң бодалын өске кижилерге билдингир кылдыр боттускайлаң илередип шыдаары;

– тургустунган байдалга таарыштыр айтырыгларны шын тургузуп база харыы берип билири;

– кады ажылдап турар бөлүктүң ниити шиитпиринге чөпшээрэжиб билири;

– бодунуң туружун боттут бадыткалдыг чижектер-биле тудуп, херек апарганда, өскертип билири;

– амыдыралда кижилер аразында харылзажылганың чугулазын медресеп билип турары;

– чугааның байдалынга дүүштүр бодунуң бодалдарын аас болгаш бижимел хевирге тургузуп билири, стиль, жанр талазы-биле аңгыаңгы сөзүглелдерни тургузуп билири;

– аас болгаш бижимел чугаага үнелел берип, эдип-чазап, харылзажылганың компетенциязын сайырадыры;

– харылзажылганың сорулгазынга дүүштүр дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглап билири, монолог, диалог болгаш ниити чугааны чорудуп билири;

– эш-өөрүнүн азы танывазы улустуң мурнунга чугаа тургузуп билири;

– кады ажылдажылганы чедип алырының байдалын тургузуп, ниити чөпшээрэжилгеге кээп билири;

– чугаа үезинде ниитиниң чурумун кезээде сагып билири.

Өөренириниң уг-шиин таарыштырып ажылдаарының бүгү талалыг

кылдыныгларының түңнелдери:

– ниити чүүлден чугула бодалды ылгап билири;

– чыып алган медээзин таарыштыр мөөңнөп, ажыглап, даап бодап билири;

– чугаазынга (ажылынга) барымдаалыг чижектерни киириштирип, чылдагааннарны бадыткап, түңнел үндүрүп, эртемнер аразының чоок харылзаалыын илередип, чогаалга хамаарышкан теорияпрактиктиг билиглер-биле өске эртемнерни холбаштырып, херек кырында тайылбырлап тура, бодунуң үзел-бодалын, туружун бадыткап билири;

– бодунуң өөредилгезин бот-тускайлаң мөөңнөп ап, хуузунда башкарнып, хөй-ниити аразынга бодун төлөптиг алдынып, кижилербиле шын харылзаа тудуп, чугаалажып билири;

– билиг чедип алырының аргаларын, канчаар ажылдаарының угшиин тодарадып, тускай угланыышкынныг бот-башкарнып билири;

– чогаал сайгарылгазын эртемден дашкаар, өске эртемнер-биле холбап, делгем сайгарып, бердинген темага азы айтырыгга хамаарыштыр харыыны хөй талалыг берип билири.

Предметтиг түннелдер

– Чогаал эртемин өөренириниң онзагайын, чугулазын медреселдиг билип ап чорууру;

– чогаал эртеми чечен сөстүң уран-чечени болгаш чаражы, культурлуг аажы-чаң болгаш мөзү-шынарның көргүзүкчүзү боорун эки билири;

– чечен чогаал уран чүүлдүң тускай хевири бооп чоруурун болгаш уран чүүлдүң шупту хевирлери сырый харылзаалыг дээрзин билири;

– улустуң аас чогаалының аңгы-аңгы хевирлерин тодарадып база оларны авторлуг чогаалдардан ылгап билири;

– улустуң аас чогаалының хевирлери – үлегер домак болгаш чечен сөстөрүни ылгап билири;

– кыска тоолдарны боду чогаадып шыдаары;

– эпиктиг чогаалдарда кол болуушкуннарны тодарадып, оларның аразында харылзааларын, чөрүлдээлерниң чылдагааннарын тодарадыры;

– алгыш-йөрээлдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглап билири;

– маадырлыг тоолдарның уран-чечениниң онзагайын тодарадып, тайылбырлап билири;

– тыва литератураның төөгүзүнүн, сайзырап келгениниң үечадаларын билири;

– чогаалдың идея-тематиктиг утказын бижиттинген үези-биле холбап, ниитилел амыдыралы болгаш культураның хөгжүлдезин чечен чогаал-биле чергелештир сайгарып билири;

– чечен чогаал сайгарылгазын литература-теориялыг билигге (тема, идея, сюжет, композиция, чогаал аймактарының жанр-хевирлери, ылгавырлыг талалары, дылдың уран чурумалдыг аргалары) даянып, ханы сайгарып билири, чогаалда көдүргөн проблеманы тодарадып билири;

– документалдыг чогаалдарның онзагай талаларын барымдаалап, долу сайгарылгазын кылып билири;

– чогаал сайгарылгазының бүгү аргаларын (бижиттинген төөгүлүг байдалдары, тургузуунуң онзагайы, дылының уран-чечени, тема, идеязы, уран чүүлдүң өске хевирлери-биле холбаалы, чогаалда чечен үе, чечен девискээр дээш о.ө. талаларын) эки билири;

- чогаал сөзүглелиниң планын, тезизин тургузуп билири, план езугаар аас-биле азы бижимел-биле кыска утказын тургузуп билири;
- литературлуг терминнерни, чогаалдан үзүндүлөрни, цитаталарны чогумчалыг ажыглап билири;
- чогаал сайгарылгазының азы харылзаалыг чугаа үезинде бодалдарын шын, тода илередип, монолог, диалог чугаа тургузуп азы ниити чугаага киржиб билири;
- чогаалдарга хамаарыштыр литература-сайгарылгалыг ажылдарны шийгээдип, оларны аас-биле харыыларга азы бижимел ажылдарга ажыглап билири;
- чогаалда көдүртүнген чидиг айтырылгаларга азы бердинген темага дүүштүр бижимел чогаадыкчы ажылдарны (эдертиг, чогаадыг, эде тургузары, удур чогаадыры дээш о.ө.) шынарлыг (класска азы бажыңга) кылып билири;
- сюжетти улаштыр чогаадып азы эде тургузар дээн чижектиг ажылдарга чогаадыкчы арга-шинээн көргүзүп шыдаары;
- каталог-биле ажылдап, солун-сеткүүл, телевидение, Интернет четкизинден медээлерни ажыглап билири;
- тыва, орус база эвээш санныг чоннарның, делегей литературазындан чогаалдарны назы-харыңга, сонuurгалдарыңга дүүштүр сеткил хайныышкынның хүлээп, сайгарылгалыг номчуп билири, делегей амыдыралынче делгем көрүштүг чогаадыкчы номчукчу болуру.

Төрээн (тыва) чогаал эртеми болгаш

өөредилге-кижизидилге ажылы

Уругларның делегей көрүүшкүнүн делгемчидеринге, хамааты туружун тодарадырыңга, угаан-бодалын, иштики сагыш-сеткилин хевирлээринге төрээн (тыва) чогаал эртеминиң салдары улуг.

Россия Федерациязында «21 чүс чылдың школазы» төлөвилелдин чугула угланыышкыннарының айыткан бир чугула сорулгазы – уругларны амыдыралга белеткээри болур. Эртемге хамаарыштыр шийгээткен арга-мергежилдер, чаңчылдар кижиниң чуртталгазының болгаш мөзүшынарының үндезини болур, уругларның амыдыралчы деңнелиниң көргүзүкчүзү болур.

Ниити өөредилге черинге шийгээткен билиин амыдыралга чөптүг ажыглап, ниитилелге бодун төлөптиг алдынып, чуртталгазының ужурутказын медресеп билир кижини белеткээр. Төрээн чогаал эртеми-биле өске бүгү эртемнерниң аразында харылзаалыын кичээнгейге албышаан, уругларны амыдырал-чуртталгага чараш эстетиктиг чаңчылдарны ажыглап билир кылдыр өөредип кижизидер ажыл төрээн чогаал башкыларының кол сорулгазы болур.

Бурунгаар көрүштүг, бот-тускайлаң амыдыралчы күзелдерлиг, сорулгалыг болурунун билиглери-биле уругларны эге школага литературлуг номчулга кичээлдеринге таныштырар. Ниити өөредилгениң кол болгаш ортумак класстарынга төрөөн (тыва) чогаал эртемин өөредириниң амыдырал-биле холбаалыын улам тодарадыр, уругларны угаан-сарыылдыг, бүгү талазы-биле сайзыраңгай, бедик культуралыг, чараш мөзү-бүдүштүг, чогаадыкчы арга-шинектиг кылдыр хевирлээрин уламчылаар.

Тыва чогаал кичээлдериниң кол өзөөн национал литератураның алдын фондузунда кирген шылгараңгай чогаалдар тургузуп турар.

Чечен чогаал кижиниң сагыш-сеткилиниң хөй янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды үнелээринге, долгандыр турар бойдуска хумагалыг, мөзү-бүдүжү чараш болурунга өөредир аргалыг. Уран чүүлдүн өске хевирлери дег, уругларның эстетиктиг кижизидилгезинге төрөөн чогаал кичээлдери улуг салдарлыг.

Кижиниң делегей көрүүшкүнүнүн делгемчиириниң, сеткилсагыжынын байлакшыырының, тыва болгаш өске-даа чоннарның уран чүүлү-биле таныжарының, төлептиг мөзү-шынарының хевирлеттинериниң үндезини чогаал кичээлдери болур. Чогаалчының делегейи-биле, ооң чогаал бижиир аян-хөөнү-биле чоок таныжар арганы уругларга бербишаан, чогаал чоннун амыдыралчы байлак дуржулгазындан укталган аас чогаалының, орус болгаш делегейниң классиктиг литературазын, тыва чоннун эрте-бурунгудан бээр туруп келген онзагай культуразын өзүп олар салгалга таныштырар. Тыва болгаш кожа-хелбээ чоннарның чогаалдарын деңнеп, оларның чоок болгаш ылгалдыг талаларын тодарадыры өске чоннарның культуразы-биле таныжар арганы уругларга бээр. Тыва чогаалды төөгү, философия, психология, педагогика, уран чурулга эртемнери-биле холбаштыр өөренип, сайгарып шиңгээттирери чугула.

Өөреникчилерниң профугланышкынның шилилгезин барымдаалап, оларның сонуургалынга дүүштүр шилилгелиг курстар, факультативтер, класстан дашкаар ажылдарның янзы-бүрү хевирлерин чорудар. Төрөөн (тыва) чогаал эртеми ниити өөредилге черлериниң өөредилге-кижизидилге ажылынга аажок улуг салдарлыг.

ПРОГРАММАНЫҢ ТУРГУЗУУ БОЛГАШ УТКАЗЫ

Өөредилгениң «Филология» кезээнде төрөөн чогаал болгаш төрөөн дыл эртемнери сырый холбаалыг, ынчангаш төрөөн (тыва) чогаалды ниити өөредилге черлеринге өөредириниң айтырыглары дыл эртеминиң сорулгаларын боттандырар ажылдар-биле сырый харылзаалыг. Сөстүн, сөс каттыжышкыннарының, домак, аян сөзү, үн бүрүзүнге бижик демдектериниң салдынганы номчукчунун кичээнгейинге турар. Уругларның аас болгаш бижимел чугаазын байыдары, байдалга дүүштүр чугаа культуразын сагыыры, харылзажылганың шын, чогумчалыг талаларын ажыглап билири, арга-мергежилдерни

шингээттирери – чогаал болгаш дыл кичээлдеринин харылзашкак үндезин сорулгалары болур. Чогаал кичээлдеринге чечен чогаал дылының уран чечен аргаларын ханы сайгарып өөренир ажил-чорудулга төрөөн дылының чаражын, онзагайын эскерип, сөстөрни шын, чөптүг ажыглаарынга уругларны кижизидер.

Ортумак (долу) ниити өөредилге черинин 10–12 класстарынга төрөөн (тыва) чогаал эртемин үндезинниг болгаш профильдиг сорулгаларга дүүштүр тыва литератураның төөгү-реалисчи барымдааларлыг шилиндек чогаалдарынга даянып, чоннуң ёзу-чаңчылдарын көргүскен, уругларның эстетиктиг кижизидилгезинче, делегей көрүүшкүнүн делгемчидеринче, ханы сайгарылгалыг боданырын сайзырадырынче угланган, үениң чидиг айтырыгларын көдүргөн чогаалдарны өөредири көрдүнгөн. Сураглыг тыва чогаалчыларның чогаадыкчы ажилчорудулгазы-биле таныжар.

Тыва литература талазы-биле эртем статьяларынга даянып эрттирер кичээлдер тыва литератураның хөгжүлдезин, критиказын, литературлуг угланыышкыннарының ылгавырлыг демдектеринин дугайында теоретиктиг билиглер-биле уругларны таныштырар. Чогаалдың идея, темазын, бижиттинген төөгүзүн, тургузуунун онзагайын болгаш дылының уран чурумалдыын орус литература-биле холбап, ханы сайгарылганы кылып өөрениринге белеткээр. Чогаалчы болгаш чогаал дугайында медээни боду дилеп тывар, эртем угланыышкынның шинчилел ажилдарын бот-тускайлаң кылып шыдаар арга-шинектиг, чогаадыкчы ажилдаар байдалдар уругларга тургустунар. Ажылды баш бурунгаар планнап, бодалдарын шын мөөңнөп, бодалдарын логикалыг харылзаалыг кылырынга, номчулгага сонuurгалын, чогаал шинчилээр ажилга идепкейин, ниити культуразын бедидеринге ук байдалдар чогаал кичээлдеринге болгаш класстан дашкаар ажилдар үезинде боттаныр.

Төрөөн (тыва) чогаал эртемин өөредиринин принциптери

Класс	Шингээдир үндезин билиглер	Принциптер
10–12 (үндезин)	Чечен чогаалдың проблематиказы, чечен чогаал болгаш номчукчу	Төөгү-хронологтуг, проблематематиктиг

ТӨРЭЭН (ТЫВА) ЧОГААЛ ЭРТЕМИН ӨӨРЕДИРИНИҢ СИСТЕМАЛЫГ КУРУЗУ

Х–ХІІ класстар (үндэзинниг кезээ)

Проза.

С.К. Тока «Араттың сөзү» (шилиттинген эгелер). С.А. Сарыг-оол «Аңгыр-оолдун тоожузу» (шилиттинген эгелер). И.Ү. Бадра «Арзылаң Күдерек» (шилиттинген эгелер). О.К. Саган-оол «Дөспестер» (шилиттинген эгелер). М.Б. Кенин-Лопсан «Чүгүрүк Сарала» (шилиттинген эгелер), «Буян-Бадырғы» (шилиттинген эгелер). С.С. Сүрүң-оол «Ногаан ортулук» (шилиттинген эгелер), «Тывалаар кускун» (шилиттинген эгелер). К.-Э.К. Кудажы «Уйгу чок Улуг-Хем» (шилиттинген эгелер). Е.Т. Танова «Дошкун чылдарның чазы» (шилиттинген эгелер). Э. Л. Донгак «Эрги хонаштар» (шилиттинген эгелер). М.Б. Көжелдей «Төрээн чурттан ыракта» (шилиттинген эгелер). Ш.Д. Куулар «Баглааш» (шилиттинген эгелер).

Шүлүк чогаалы.

Д. Х. Барыкаан «Марттың сези», С.А.Сарыг-оол «Херээжен», В.Л.Эренчин «Кадарчы уруг» «Тере-Хөл», А.Ч. Тамба-Сюрюн «Шеми-Бажы», «Уран-чечен аныяктар», М. Ы. Идам-Сүрүң «Өөрүшкүнүн дээди чурту», «Частың салгынынга», «Сеңээ», Ю.Ш. Кюнзегеш «Означенное суурдан тывылган тураскаал», С.Б.Пюрбю «Эртенгиниң ыры», «Тулчуушкунче» «Чечек», С.А.Сарыг-оол «Саны-Мөге», Б.Д.Хөвөңмей «Эргим өднүк» «Идегели оскундурган», Л.Б.Чадамба «Майның белээ», «Салым угаан», «Кежээ», О.К.Саган-оол «Арат чоннуң мурнундан», «Төрээн чонунуң адын адап чаалажып чораан», С.А. Сарыг-оол «Алдын-кыс», «Чагаа», «Чараш карак», «Ынакшыл», «Аалда час», «Байлак чуртум», «Үрезинчигеш». С.Б. Пюрбю «Чайлаг», «Чүректерни дүймедиптер чаңгыс сөс дээш...», «Пушкин шөлүнгө». «Чуртталганың аялгазы», «Белек», «Күскү сесерликке», «Ак-көк дээр дег өднүг», «Үем болгаш үе-чергем дугайында». С.С. Сүрүң-оол «Көк-көк даглар», «Ак». Ю.Ш. Кюнзегеш «Саргатчай», «Шүлүкчүнүн орнукшулу ыржым, шириин», «Хадың», «Украинага», «Казань», «Дидир-дидир», «Харлыг Саян бажын ажыр», «Ожук даштары» (шилиир), «Тожу кижини хоорайда», «Ужуп үндүм». С.Ө. Тамба «Мээң байым», «Амыдырал хеми», «Сөзүм утпа», «Капитан Гастеллога», «Аалдап четсе», К.Ч. Тоюң «Ыраажы кыс», «Көгерим», «Ынакшыл болгаш өлүм». А.А. Даржай «Кижини нүүрү», «Хемнер бирде...», «Игил ызы», «Дазыл». М.Б.Кенин-Лопсан «Сонеттер» С.В. Козлова «Чаражын аар», «Агы», «Сыра».

Шии чогаалы.

С.Б. Пюрбю «Кызыл үер». К.-Э.К.Кудажы «Долуманың хуулгаазыны». А.А. Даржай «Четкер четкизи». Э.Б. Мижит «Иениң ынакшылы».

Кол литература-төөгүлүг медээлер

Аас чогаалының төөгүлүг болгаш эстетиктиг ужур-дузасы.

Улустуң аас чогаалы. Аас чогаалының дугайында билиг. Аас чогаалын аймактарга болгаш жанрларга хуваары, ооң теориялык үндезиннери, чечен чогаалдан ылгавырлык талалары. Бурунгу бижимел тураскаалдар. Орхон-енисей бижиктериниң чечен чогаал-биле харылзаазы.

Тыва литератураның тывылганы болгаш баштайгы базымнары.

Тыва литература төөгүзүнүң үе-чадаларга хуваалдазы. Амгы үеде сайзыралы.

Чечен чогаалда кижиниң иштики делегейин илереткени. Чечен чогаалдың уран чүүлдүң өске хевирлери-биле харылзаазы. Уругларның мөзү-бүдүжүңге болгаш эстетиктиг көрүжүнүң хевирлеттинеринге чечен чогаалдың салдары.

Чечен чогаалдың ниитилел амыдыралынга болгаш тус черниң культурлуг амыдыралынга салдары/ Тыва чоннуң чаңчылчаан ажыл-амыдыралының, езу-чаңчылдарының онзагайын көргүскени.

Шиңгээдип алыр кол литература-теориялык билиглер:

- чечен чогаал – сөстүң уран чүүлү;
- чогаалдың жанрлары;
- чечен чогаалдың хевири;
- чечен чогаалдың утказы;
- чогаал дылының чурумалдыг уран аргалары;
- төөгү-литературлуг хөгжүлдө. Литературлуг угланышкыннар болгаш агымнар: реализм, модернизм, постмодернизм (допчулал);
- сураглык тыва чогаалчыларның чогаадыкчы ажылчорудулгазы;
- литературлуг овур-хевир;
- символ;
- психологизм;
- тыва шүлүк тургузуунуң онзагайы. Шүлүк тургузуунга хамаарыштыр тыва аян-хөөн. Авторларның чаа тывыштары;
- делегей поэзиязындан үлегерлээн шүлүк тургузуу;
- тыва чогаал критиказы, ооң эрткен оруу, амгы үеде байдалы;
- очулга ажыл-чорудулгазы.

Доозукчунуң билиинге негелделер:

Өөреникчиничедип алыр билиглери болгаш чаңчылдары:

- тыва литератураның төөгүзүнүн үе-чадаларга хуваалдазы;
- тыва литератураның үндезилекчилериниң чогаадыкчы ажилчорудулгазы;
- өөренип эрткен чогаалдарының тема, идеязын тодарадыры, сюжет, композициязын сайгарары;
- Тываның сураглыг чогаалчыларның чогаадыкчы ажил-чорудулгазын билири;
- чогаалдың төөгүлүг үе-биле харылзаазын илередип шыдаары;
- чогаалдың идеялиг утказын, пафозун, чогаалчының делегей көрүүшкүнүн сайгарып билири;
- шингээдиң алган литература-теориялыг билиглерин практика кырынга ажыглап шингээткени турар.

Өөреникчилер бижимел ажилдарны күүседип билири:

- чечен чогаал сөзүглелин медеделдиги-биле номчуп база ханы сайгарып шыдаары;
- сөзүглелдин планын, тезистерин тургузуп билири;
- чогаал дылының уран чурумалдыгаргаларын тодарадып билири;
- номчаан чогаалынга хамаарыштыр бодунуң бодалын уран чүүлдүн өске хевирлери-биле холбап, шүгүмчүлелдиг илередип билири;
- сөзүглелдин утказын эдирти чугаалаарының болгаш бижиириниң аңгы-аңгы хевирлерин күүседип шыдаары;
- сайгарылга үезинде өскелерниң бодалдарын үнелеп билири;
- бот-тускайлаң номчаан чогаалдарынга хамаарыштыр үнелелдерни бижип билири;
- бердинген темага шинчилел ажылын күүседип шыдаары;
- энциклопедиялыг, тайылбыр, литературлуг словарьларны ажыглап, каталог-биле ажылдап, солун-сеткүүл, телевидение, интернет четкизин ажыглап билири.

ТӨРЭЭН (ТЫВА) ЧОГААЛ ЭРТЕМИНГЕ ШИНГЭЭДИР

ЛИТЕРАТУРА-ТЕОРИЯЛЫГ БИЛИГЛЕР

ҮНДЕЗИН БИЛИГ

Уругларның төрөөн (тыва) чогаал эртеминге шингээдиң алыр ужурлуг ниити литература-теориялыг билиглери:

- Аас чогаалы. Ооң жанрлары, хевирлери.
- Аас чогаалы биле литератураны харылзаштырып чоруур жанрлар.
- Чечен чогаал – сөстүн уран чүүлү.

- Чечен чогаалдың дылы, дылдың уран чурумалдыг аргалар.
- Литературлуг аймактар: эпос, лирика, драма.
- Лиро-эпиктиг чогаалдар.
- Литературлуг жанрлар.
- Тема, идея, композицияболгаш сюжет дугайында билиг.
- Чечен овур-хевир. Чогаал маадыры, прототип.
- Проза болгаш шүлүк чогаалы.
- Төөгү-литературлуг хөгжүлдө. Тыва литератураның укталган дөстери.
- Тыва литератураның үндөзилекчилеринин болгаш сураглыг чогаалчыларының ажил-чорудулгазы.
- Тыва литература төөгүзүнүн үе-чадаларга хуваалдазы (допчулал).
- Тыва критиканың хөгжүлдөзи (допчулал).

ТӨРЭЭН (ТЫВА) ЧОГААЛ ЭРТЕМИНГЕ БИЛИИНИҢ ДЕҢНЕЛИН ХЫНААРЫНЫҢ АЙТЫРЫГЛАРЫ

Уругларның төрээн (тыва) чогаал эртеминге өөрөнгөн билии түңнел шылгалдалардан илерээр.

Өөреникчилер 12-ги классты доозуп тура, түңнел шылгалдаларны эртер ужурлуг. Төрээн дыл болгаш чогаалга шылгалданы уругларның күзели-биле шилилгелиг чорудар болганда, ук эртемнерни шилээн-даа, шиливээн-даа уругларга хамаарыштыр өөредилге чериниң шиитпирин барымдаалап, хыналда ажилдарның хевирлерин школаның удуртулгазы өөредилге яамызының бадылаан доктаалынга даянып чорудар. Школаның удуртулгазының шиитипири езугаар чыл дургузунда билиг хынаар ажилдарның календарь планы-биле эге (өөредилге чылының эгезинде), тодаргай үеде хыналда (улдуң түңнелинде болгаш чартык чылдың), түңнел (өөредилге чылының төңчүзүндө) кылдыр чорудар. Төрээн (тыва) дыл шылгалдазын шиливээн уругларга онаалгалыг түңнел хыналданы (чогаадыгны) чорудар.

Кол ниити өөредилгениң ортумак (долу) ниити өөредилгениң 12-ги класстарның доозукчулары тус-тузунда эдертигни (чогаадып төндүрер онаалгалыг эдертиг) база чогаадыгны бижиир.

Күрүне комиссиязының шиитпирин ёзугаар доозукчуларга чаңгыс аай күрүне шылгалдалары туруп болур. Тыва чогаалга шылгалдаларны Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем яамызы, өөредилгениң күрүне хайгаарал чери эрттирер.

Төрээн чогаал эртеминге чорудар хыналда ажилдарның хевирлери

Аас-биле:

– сөзүглелдин тема, идеязын илередири;

- сөзүглелдин сюжеттиг шугумун, композициязын тодарадыры;
- аас-биле утказын чугаалаары (тодаргай, кыска, шилилгелиг, тоожукчу маадырның арнындан азы өске арындан, төнгөн утка чогаадып дээш о.ө.);
- чечен чогаалдың сөзүглелин аянынг номчууру;
- шүлүк (проза) чогаалын негелдеге дүүштүр шээжи-биле чугаалаары;
- номчаан сөзүглелинге айтырыглар тургузары;
- айтырыгларга аас болгаш бижимел харыылаары;
- аас-биле уран чурулга;
- комментарийлиг номчулга;
- маадырга азы маадырларга характеристика (бот-тускайлаң, бөлүк, деңнелгелиг);
- чечен чогаалдың маадырының хөделиишкиннериниң, чөрүлдээлерниң мотивин тодаргайлаары;
- уран чүүлдүң хевирлериниң чогаал-биле харылзаалыын илередири;
- чечен чогаалдың кайы-бир аймакка болгаш жанрга хамаарылгалыын тодарадыры;

– сөзүглелден дашкаар медээлер-биле ажылдаанының түңнели болгаш о.ө.

Бижимел-биле:

- шүгүмчүлелдиг чүүлдер, реферат, рецензия бижири;
- өөрөнгөн чогаалдарга хамаарыштыр реферат, илеткел, дыңнадыг кылыры;
- чогаадыг бижири;
- чидиг айтырыгга хамаарыштыр сайгарылгалыг ажыл бижири;
- төлевилел, презентацияны тургузары, камгалаары дээш о.ө.

Хыналданы чорударының хевирлери:

- Чогаадыгларның янзы-бүрү хевирлери.
- Бот ажылдарның хевирлери.
- Тестиленниң хевирлери.
- Бердинген темага дүүштүр монолог чугаа тургузары.
- Шээжи-биле аянынг номчулга.
- Лириктиг чогаалды сайгарары.
- Проза чогаалының үзүндүзүн сайгарары.
- Шии чогаалын сайгарарының онзагайы.

КЛАССТАН ДАШКААР АЖЫЛДАР

Литературада класстан дашкаар ажылдарның хевирлерин үш бөлүккө хуваар:

- бот-тускайлаң; • бөлүктөп; • массалыг.

Бот-тускайлаң ажылдар: янзы-бүрү чогаадыкчы ажылдар, реферат, рецензия, аннотация, эртем-шинчилел ажылдары, аянның номчулга, бот-чогаадылга дээш оон-даа өске.

Бөлүктөп ажылдаар хевирлер: аңгы-аңгы бөлгүмнөр, экскурсия организаастары, хана-солун үндүрери, аудио-видео бижидилгелер чогаадып кылыры дээш оон-даа өске.

Массалыг ажылдар: конференция, диспут, төгөрүк стол, олимпиада, литературлуг ужуражылга, кезээлер, литературлуг туриадалар, декадалар, неделялар дээш оон-даа өске ажылдар.

Класстан дашкаар ажылдарны ийи бөлүктүг чорударын сүмөлөп турар:

- өй-өйлөп; • доктаамал, үргүлчү чоруттунар ажылдар.

Өй-өйлөп эрттирер ажылдар — өөреникчилерниң эртем-практиктиг конференциялары, литературлуг ужуражылга-кезээлер, маргылдаалар, тыва чогаал неделязы, декадазы, номчулга конференциялары, олимпиадалар, диспуттар, мөөрейлер, викториналар, экскурсиялар д. о.ө

Доктаамал, үргүлчү чорудар ажылдар янзы-бүрү: литературлуг бөлгүмнөр, өөреникчилерниң эртем ниитилели, клубтар.

Үш улуг бот-тускайлаң угланыышкыннары: литературлуг чуртшинчилел, литературлуг чогаадылга болгаш бөлгүмнөри.

Класстан дашкаар чорудар ажылдарның уругларның сонuurгалынга, харназынынга, үениң негелдезинге дүгжүп турары.

Класстан дашкаарномчулга кичээлдери — класстан дашкаар ажылдың бир кол хевири.

ПРОГРАММАНЫҢ ТҮҢНӨЛ КЕЗЭЭ

Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглериниң характеристиказы

Өөрөдилге номнары, методиктиг сүмөлөр, мультимедия херекселдери, техниктиг херекселдер, таблицалар, схемалар кол болгаш ортумак (долу) ниити өөрөдилгениң сорулгаларын күүседиринге чугула херектиг өөрөдилге-методиктиг комплексти тургузар.

Материал-техниктиг хандырылга көргүзүглери санитарэпидемиологтүгдүрүмнөр болгаш нормаларга дүгжүп турар ужурлуг

(СанПиН 2.4.2.178-02).

Библиотека фондузу (ном парлалгазы)

Кол, ортумак (долу) ниити өөрөдилгениң тыва чогаалга чижек программасы.

Тыва ортумак школаның 5-11-ги клазынга төрөөн чогаалга өөрөдилге номнары.

Номчулга номнарынга дүүштүр ажыглаар ажылчын кыдырааштар, чогаал теориязынга практиктиг ажыл кыдырааштары.

Тыва чогаалга эрттирер хыналда ажылдарга дидактиктиг материалдар.

Чечен чогаал номнары.

Тыва чогаалды өөредиринге методиктиг сүмелер.

Тайылбыр-энциклопедиялыг литература: литературлуг терминнер словарьлары, литературлуг энциклопедиялар, этимологтуг словарь, орус-тыва тайылбыр словарьлар, аныяк филологтуң словари, аас чогаал словари болаш оон-даа өске.

Электив болгаш факультатив курстарының номнары, методиктиг сүмелери («Аас чогаалы», «Бурунгу тураскаал бижимелдери», «Чечен чогаал сөзүглелиниң анализи болгаш оон-даа өске»).

Класстан дашкаар номчулга номнары, дидактиктиг материалдар. Парламал көргүзүг материалдары. Тыва чогаалдың хөгжүлдезинге таблицалар. Чогаалчыларның хөрек чуруктары. Чогаалчыларның намдарына болгаш тыва чогаал хөгжүлдезинге хамаарышкан көргүзүг материалдары (альбомнар, буклеттер). Чуруктарлыг (аас, бижимел чугаа сайзырадылгазынга) үлелге материалдары.

Медээ-коммуникативтиг херекселдер

Чогаалдың бүгү адырларына хамаарыштыр ажыглаар мультимедийлиг өөредиглиг программалар, электроннуг номнар. Чогаалдың бүгү адырларына электроннуг библиотека. Электроннуг тайылбыр-энциклопедиялыг литература.

Үн-экраныг (көргүзүглүг) херекселдер

Чогаалдың бүгү адырларына слайдылар (диапозитивтер).

Чогаалчыларныңүн бижидилгези. Чогаалдың бүгү адырларына аудиобижилге болгаш үннуг номнар. Чогаалдың бүгү адырларына видеофильмнер.

Өөредилгениң техниктиг херекселдери

Мультимедийлиг компьютер. Мультимедиапроектор. Телекоммуникациягыг херекселдер. Сканер. Лазерлиг принтер. Хоолга аппарады.

Азар болгаш тургузар экран. Видеоплейер. DVD-плейер (видеомагнитофон). Аудио-төп, өөредилге эт-херекселдери.

Интернет четкизинде өөредилге адырына хамаарышкан сайтыларны ажыглаар.

Эртемге дүүштүр өөредиглиг экскурсиялар чорудар объектилер

- Тыва Республиканың «Алдан-маадыр» аттыг национал музейи;
- Тываның В.Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театры;
- Чөөн-Хемчик кожуунда Тыва Республиканың «Алдан-маадыр» аттыг национал музейи салбыры «М.Буян-Бадыргы» аттыг чурт-шинчилел музейи;
- Тываның күрүне университединиң Литературлуг музейи;
- Өвүр кожууннун Дус-Даг школазында С. Сарыг-оол аттыг музей;

- Каа-Хем кожууннуң Сарыг-Сеп № 2 школазында С.К. Тока аттыг музей;
- Политиктиг шаажылалга таварышканнарның «Мемориал» музейи;
- Чогаалчыларның өскөн-төрөөн черлеринде мемориалдыг самбыралар, көжээ-тураскаалдар.

Литература даңызы:

1. А.К.Калзан. Амыдырал болгаш литература. Кызыл: ТывНУЧ, 1980.
2. А.К.Калзан. Өзүлдениң демдектери. Кызыл: ТывНУЧ, 1991.
3. А.К.Калзан. Тыва литература. 8-10 класс. Кызыл: ТывН/Ч, 1987.
4. А.С.Төгүй-оол. Шинчилелдер. Кызыл: ТывНУЧ, 2001.
5. В.С.Салчак. Тыва чогаалчылар дугайында демдеглелдер. Кызыл: “Аныяк”, 2000.
6. В.С.Салчак. Уран сөстүң ужуу. Абакан: “Журналист”, 2010.
7. Д.С. Куулар. Тувинская поэзия. Очерк истории. Кызыл: ТКИ, 1970.
8. Д.С. Куулар. Төөгү болгаш амгы үе. Кызыл: ТывНУЧ, 1982.
9. Д.С.Куулар. История и современность. Кызыл: ТКИ, 2002.
10. Е.Т.Танова. Тываның чогаалчылары: намдар-төөгүзү, ажыл-чорудулгазы. Кызыл: ОАО “Тываполиграф”, 2013.
11. Е.Т.Чамзырын. Төрээн чогаалды өөредириниң теориязы болгаш методиказы. Кызыл, ТывКУ, 2005.
12. З.Б. Самдан. Избранные научные труды. Тувинская словесность: миф-сказка литература. Абакан: ООО «Журналист», 2011.
13. З. Б. Самдан. Тыва чогаалдың кокпалары-биле. Кызыл:Рестипография, 2005.
14. З.О. Шожал, Ч.Х. Тулуш. А.А.Даржай – чогаадыкчы орук-чол. Кызыл: ТывНУЧ, 2006.
15. З.О. Шожал. Е.Т. Танова – чогаадыкчы орук-чол. Кызыл: ТывНУЧ, 2013.
16. Кызыл-Эник Кыргысоиич Кудажи. – Кызыл: ТКИ, 2009.
17. М.А.Хадаханэ. Тувинская проза. Кызыл: ТКИ, 1968.
18. М.А. Хадаханэ. Литературная Тува. Кызыл: ТКИ, 1986.
19. М.А.Хадаханэ. Беседы о тувинской литературе и не только... Кызыл:ТывНУЧ, 2006.
20. М.Н.Ооржак. Шүлүк болгаш аялга. Кызыл: КЦО «Аныяк», 2012.
21. Н.Ш.Куулар, М.А.Кужугет. Амгы тыва шүлүк чогаалының сайзыралы. Кызыл: ТКИ, 2011.
22. Р.А. Палкина. Роман в литературах народов Южной Сибири. Горно-Алтайск: Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1979.
23. С.Б. Пюрбю. Аныяк чогаалчыларга дуза. Кызыл: КЦО “Аныяк”, 2003.
24. С. С. Комбу. Тувинская литература. – Новосибирск: Наука, 2012.
25. Тыва Республиканың чогаалчылары. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2000)

26. Тываның чогаалчылары – Писатели Тувы. (М.Б.Ховалыг тургускан. Кызыл, 2001)

27. Тыва литератураның допчу очерктери. (А.Калзан, М.Хадаханэ, Д.Куулар). Кызыл: ТывНУЧ, 1975.

28. Тыва литература талазы-биле эртем-методиктиг статьялар чыындызы. Кызыл, ТывНУЧ, 2010.

29. Тыва чечен чогаал: сөөлгү үениң шинчилелдери. ТГШИ-ниң шинчилелдер чыындызы. Кызыл: ГУП РТ “Тываполиграф”, 2009.

30. Тыва чогаал. Библиографтыг айтылга. Г.Д.Сундуй, М.М.Ооржак тургускан. Кызыл: НШСИ, 2010.

Словарьлар:

1. Древнетюркский словарь. – Л.: Наука, 1969.

2. Краткий словарь литературоведческих терминов. Под ред. Л.И.Тимофеева, С.В.Тураева. _ М.: Сов.энциклопедия, 1984.

3. Монгуш Д.А. Русско-тувинский словарь. – М.: Русский язык, 1980.

4. Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (А-Й). – Новосибирск: Наука, 2003.

5. Тыва дылдың тайылбыр словары. Том 1. (К). – Новосибирск: Наука, 2004

6. Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том 1 (А-Б). – Новосибирск: Наука, 2002.

7. Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том II. (Д, Е, И, Й). – Новосибирск: Наука, 2003.

8. Татаринцев Б.И. Этимологический словарь тувинского языка. Том III. (К, Л, М, О). – Новосибирск: Наука, 2004

9. Тыва-орус словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1968.

Ол ышкаш:

- тыва чогаалчыларның дугайында теледамчыдылгалар бижиткен дискилер;
- чогаалчыларның портреттери, плакаттар;
- тыва чогаалчыларның шүлүктерин аянныг номчаан аудиобижидилгелер;
- чогаалчыларның чогаалдарына чураан иллюстрациялар, чуруктар;
- уругларның билиин хынаарына белеткээн тест ажылдар.

10-гу класска төрөөн чогаал эртеми

10-гу класска төрөөн чогаалга ажилчын программада кирген чогаалдарның даңзызын Куулар Д. С болгаш Монгуш А.М.-ның тургусканы “Тыва аас чогаалы болгаш литература”(Кызыл 1994) программасынга даянып тургускан. Е.Т.Чамзырын, М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак оларның парлатканы “Тыва аас чогаалы болгаш литература” (Кызыл, 2012) деп чижек программасын удуртулга кылган.

10-гу класска тыва чогаал эртемниниң өөренир чүүлдери

Өөрөдиге планын ТР-ниң өөрөдиге болгаш эртем яамызының бадылааны Куулар Д. С, Монгуш А. М. 5-11 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литература программасы. (Кызыл: ТывНУЧ, 1994.) база Е.Т.Чамзырын, М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак оларның тургусканы ниити өөрөдиге черлериниң 5-11 класстарынга «Тыва аас чогаалы болгаш литература» (Кызыл, 2013) деп чижек программасынга даянып бижээн.

Өөрөдиге ному: К. Х. Оргу, С. Х. Натпит-оол, Е. Т. Чамзырын «Тыва чогаал», 10 класс.

Өөрөдиге чылында шактарның хуваалдазы

неделяда – 1 шак, 1 чылда шупту 35 шак, ооң иштинде:

- 1) класстан дашкаар номчулга кичээли – 1 шак,
- 2) чугаа сайзырадылгазынга – 2 шак.

Календарь-тематиктиг планнаашкын

Клазы: 10

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Үези	
			План ёзугаар	Херек кырында
1	Кирилде кичээл. Тываның Россияга каттышканы болгаш тыва литератураның улам ыңай хөгжүлдеси (1945-1970ч.ч.)	1	2.09	
2	Номчулга аргазының хыналдазы.	1	9.09	
3	Степан Сарыг-оол Намдары, чогаадыкчы ажил- чорудулгазы. Философчу лирикасы. «Үрезинчигеш».	1	16.09	
4	<i>С. Сарыг-оолдун төрөөн чер дугайында шүлүктери.</i> «Эне-Сайым», «Саян-биле чугаалажыг».	1	23.09	
5	С. Сарыг-оол «Аңгыр-оолдун тоожузу» Бирги номдан эгелер. «Дагаа чылдыг мен», «Шагаа»...	1	30.09	
6	Ийиги номдан эгелер. «Чиктиг, солун чугаалар», «Тараачының чугаазы»... «Туткууш биле бийир», «Ланчыны карандаш солаан».	1	7.10	
7	Ч.с. Чогаадыг-үнелел «Эң-не сонuurгап номчаан эгеи».	1	14.10	
8	Сергей Пюрбю Намдары, чогаадыкчы ажил- чорудулгазы. Патриотизм темазына бижиттинген шүлүктери. «Тулчуушкунче».	1	21.10	
9	Төрөөн черинге тураскааткан шүлүктери. «Чуртталганың аялгазы», «Хайыракан».	1	11.11.	
10	С. Пюрбю «Кызыл үер».	1	18.11	
11	Бирги көжеге. Бирги, үшкү көргүзүглер.	1	25.11	
12	Үшкү көжеге. Алдыгы, чедиги көргүзүглер.	1	2.12	
13	Өөрөнгө чогаалдарына, билиглеринге хамаарыштыр хыналда ажил	1	9.12	
14	Салчак Тока – намдары, чогаадыкчы ажил- чорудулгазы. «Араттың сөзү» Ийиги номдан эгелер. «Он сургуул», «Улуг ужал».	1	16.12	
15	Үшкү номдан эгелер. «Улуг Москва, амыр-ла!», «Улуг өөредилге эгелөөн». Тывага чаа амыдырал дээш демиселди уранчыдып чурааны. Улустарның найыралы-чогаалдың өзек темазы. Трилогияның дылының чурумалдыгы, аас чогаалы- биле холбаалыгы.	1	23.12	
16	Чечен чогаалдың кол-кол методтары.	1	30.12	

17	Константин Тоюң Намдары, чогаадыкчы ажил-чорудулгазы. «Көгерим», «Ыраажы кыс».	1	13.01	
18	К. Тоюң «Ынакшыл болгаш өлүм»	1	20.01	
19	Монгуш Кенин-Лопсан Намдары, чогаадыкчы ажил-чорудулгазы.	1	27.01	
20	М. Кенин-Лопсан «Чүгүрүк Сарала»	1	3.02	
21	Роман дугайында билиг.	1	10.02	
22	Олег Саган-оол Намдары, чогаадыкчы ажил-чорудулгазы.	1	17.02	
23	О. Саган-оол «Дөспестер»	1	24.02	
24	А. Даржай «Тыва дылым». И. Бадра «Тыва дылым» (үзүндү) Э. Мижит «Төрөөн дылым»	1	3.03	
25	С.Пюрбю «Үем болгаш үе-чергем дугайында»	1	10.03	
26	Тыва литературада төөгү-революстуг тема. С. Сарыг-оол «Алдын-кыс».	1	17.03	
27	С. Сарыг-оол «Ынакшыл», «Чараш карак».	1	31.03	
28	С. Пюрбю «Күскү сесерликке», «Белек».	1	7.04	
29	Ю. Кюнзегеш «Ынакшылга йөрөөл».	1	14.07	
30	Салчак Тамба «Мээң байым», «Амыдырал хеми». «Сөзүм утпа», «Аалдап четсе»	1	21.04	
31	С. Тамба «Алдынчы»	1	28.04	
32	С. Сүрүң-оол «Ынакшыл-дыр» (тоожудан эгелер)	1	5.05	
33	Юрий Кюнзегеш «Сөглөксээн мен», «Чеди-Сүүр». «Дидир-дидир», «Харлыг Саян бажын ажыр». «Күс», «Угуулга-даа бол даан, ырым».	1	12.05	
34	Түлүш Кызыл-оол Намдары, чогаадыкчы ажил-чорудулгазы. «Апрель». «Бугага үстүртүпкен». Тыва литература критиказының дугайында билиг.	1	19.05	
35	Номчулга аргазының хыналдазы.	1	26.05	

12-ги класска төрөөн чогаал эртеми

Өөредилге планын ТР-ниң өөредилге болгаш эртем яамызының бадылааны Куулар Д. С, Монгуш А. М. 5-11 класстарга тыва аас чогаалы болгаш литература программазы. (Кызыл: ТывНҮЧ, 1994.) база Е.Т.Чамзырын, М.А.Кужутет, Л.Х.Ооржак оларның тургусканы ниити өөредилге черлериниң 5-11 класстарынга «Тыва аас чогаалы болгаш литература» (Кызыл, 2013) деп чижек программасынга даянып бижээн.

Өөредилге ному: Д.С.Куулар. Тыва чогаал. 11 класс. Кызыл, ТывНҮЧ., 2002.

Өөредилге чылында шактарның хуваалдазы

неделяда – 1 шак, 1 чылда шупту 35 шак, ооң иштинде:

- 1) класстан дашкаар номчулга кичээли – 2 шак,
- 2) чугаа сайзырадылгазынга – 5 шак.

Календарь-тематиктиг планнаашкын

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Үези	
			План ёзугаар	Херек кырында
1	Кирилде кичээл. Тыва литератураның амгы үези	1	3.09	
Салим Сазыгович Сүрүң-оол – 4 шак				
2	С.С. Сүрүң-оолдун чогаадыкчы намдары.	1	10.09	
3	С.С. Сүрүң-оол «Авазынга даңгырак»	1	17.09	
4	Номчулга аргазының хыналдазы.	1	24.09	
5	ЧСК төргерик стол «Араганың кырынга чам үнер»	1	1.10	
6	С.С. Сүрүң-оол «Ногаан ортулук»	1	8.10	
Юрий Шойдакович Кюнзегеш – 4 шак				
7	Ю. Ш. Кюнзегештин чогаадыкчы намдары. Шүлүктери	1	15.10	
8	Ю. Ш. Кюнзегеш «Куда» (шүлүглел)	1	22.10	
Шомаадыр Дойлуевич Куулар – 3 шак				
9	Ш.Д. Куулар «Баглааш»	1	5.11	
10	ЧСК. Чогаадыг «Баглааш – тыва эр кижиниң ыдыктыг эди»	1	12.11	
11	КДН Ш. Суваң «Ачамның шолазы»	1	19.11	
Олег Өдербеевич Сувакпит – 2 шак				
12	О.Ө. Сувакпиттин намдары. Шүлүктери «Даг Алтай», «Сат Бүркей дугайында баллада»	1	26.11	
13	О.Ө. Сувакпит «Аревэчи»	1	3.12	
14	Өөрөнгөн чогаалдарында, билиглериңге хамаарыштыр хыналда ажыл	1	10.12	
Кызыл-Эник Кыргысович Кудажы – 14 шак				
15	К-Э. Кудажының чогаадыкчы ажыл-ижи.	1	17.12	
16	К-Э. Кудажы «Уйгу чок Улуг-Хем» (кара том)	1	24.12	
17	К-Э. Кудажы «Уйгу чок Улуг-Хем» (кызыл том)	1	14.01	
18	К-Э. Кудажы «Уйгу чок Улуг-Хем» (мөңгүн том)	1	21.01	
19	К-Э. Кудажы «Уйгу чок Улуг-Хем» (алдын том)	1	28.01	
20	ЧСК Чогаадыг «Уйгу чок Улуг-Хемде Тыва биле Россияның салым-чолу»	1	4.02	
21	К-Э. К. Кудажы «Долуманың хуулгаазыны»	1	18.02	
Светлана Владимировна Козлова – 1 шак				
22	С.В. Козлованың чогаадыкчы намдары.	1	18.02	
Монгуш Борахович Кенин-Лопсан – 2 шак				

23	М.Б. Кенин-Лопсан «Чылгычының өө»	1	25.02	
24	«Кырган-авай өпей ыры», «Азаның бичези кончуг», «Алдын чүрек»	1	4.03	
Монгуш Буянович Доржу – 2 шак				
25	М.Б. Доржунун чогаадыкчы намдары. Шүлүктери	1	11.03	
26	ЧСК. Угаан бодаашкынның чогаадыг «Класска чечектер чуге херегил?»	1	18.03	
Екатерина Дүктүг-ооловна Танова – 3 шак				
27	Е.Д. Танованың чогаадыкчы намдары. Шүлүктери	1	1.04	
28	Е.Д. Танова «Самынаның сынын тепкеш...» (баллада)	1	8.04	
29	КДН. Е.Д. Танова «Кара-Бай»	1	15.04	
Александр Алескандрович Даржай – 4 шак				
30	А.А. Даржайның чогаадыкчы намдары. «Хемнер бирде сыыга-даа бээр» (шүлүк)	1	22.04	
31	А.А. Даржай «Игил ызы» (шүлүглел)	1	29.04	
32	ЧСК Сөзүглел-биле ажил «Игил – тыва хөгжүм херексели»	1	6.05	
Монгуш Өлчей-оол – 2 шак				
33	М.К. Өлчей-оолдун чогаадыкчы намдары. Шүлүктери	1	13.05	
34	М.К. Өлчей-оол. «Хөөрээрнин чугаалары»	1	20.05	
35	Чыл төнчүзунун хыналда ажылы	1	27.05	